

Elmélet és gyakorlat a marxizmusban

ÍRTA JUSTUS PÁL

1.

A marxizmus a társadalom egészének elmélete. Nem csupán visszatükrözője és szemlélője a társadalom változásainak, hanem cselekvő része és tényezője is. „A filozófusok csupán különbözőképpen magyarázták a világot, holott a feladat: megváltoztatni azt” — olvassuk az utolsó Feuerbach-tézisben. Ez a meghatározás azonban már magában foglalja a problémát: milyen viszony áll fenn a marxizmus *elmélete* és *gyakorlata* közt!

Különböző szocialisták különbözőképpen válaszoltak e kérdésre és érdekes, hogy a válaszok nem igen osztályozhatók „jobboldaliakra” és „baloldaliakra”. A marxizmus összes elméleti tekintélyei, de összes népszerűsítő írásai is azt hirdetik, hogy a szocializmus elméletének és gyakorlatának *egységét* Marx teremtette meg.

A marxizmus, noha egyetlen polgári szaktudomány keretei közé sem szorítható be, a tudomány igényeivel lép fel, s így a tudomány tárgyilagosságának igényével is. Ez pedig, látszólag, ellentétben áll a célszerűség s céltudatosság követelményével. Röviden vázolni próbáljuk, miért.

A tudomány a tapasztalati valóságot vizsgálja. Az összefüggések, amelyeket megállapít, mindig okságiak, sohasem célzatosak. Éppen abban különbözik például a teológiától, a hittételeket „bizonyító” tanoktól, hogy nem egy előre adott s mindenképpen elfogadandó tételhez keres utólag bizonyítékokat, hanem a valóságból indul ki, annak törvényszerűségeit keresi és érvényesekként csillik a tapasztalatokból leszűrt, azokkal mindenben megegyező megállapításokat ismeri el. A modern filozófia nagy harcai éppen a: kauzalitás: és: finalitás: irányzatai között zajlottak le. Míg az előbbiek szerint a tudományok kiindulópontja a tapasztalás, az élmények, s eredménye az ezekből levont, sohasem *bizonyos*, csupán többé vagy kevésbé *valószínű* törvények, addig a oéfilozófia hívei egy előre megadott cél, eszmény fogalmából indulnak ki, amelyhez a jelenségek mintegy előre alkalmazkodnak, amelynek érdekében és irányában a folyamatok történnek. Ma már elmondhatjuk, hogy ez a harc — a teológia kivételével — az egész vonalon eldőlt — a kauzalitás javára. A célfilozófiát minden szaktudomány megcáfolta a maga területén, elsősorban a modern természettudományok; s mi, akik a tudományok társadalmi összefüggéseire figyelünk, megállapíthatjuk, hogy ez az irányzat a reakciót, a tapasztaláson alapuló tudománnyal szemben a teológia maradványait jelentette mindenütt.

De ha a célfilozófia csődje tudományos szempontból nyilvánvaló, hogyan állunk a marxizmus tudományos jellegével, amely már alapfogalmának, a munkának meghatározásánál: célra:, s :célszerűsége: hivatkozik és amely a maga egészében igenis bizonyos *célokra* irányul? Mint látjuk, a kérdés voltaképpen pon-

hozott vádnak, hogy „a tendencia nem fér meg a tudománnyal”

a marxizmus tagadhatatlanul tendenciózus és mégis, sőt éppen ezért *tudomány*. Kiindulása nem egy előre megrajzolt cél, egy eleve elismerendő magasabb:törvény:, hanem a valóság, s vele az álvalóságok leleplezése. Nem teleologikus, hanem okozati. „A szocializmus nem ideál, melyhez a valóságnak alkalmazkodnia kell”, ... hanem „a valóságos mozgalom” — írja a még erősen Hegel befolyása alatt álló fiatal Marx. A szocializmus következtetései épúgy az oksági elven épülnek fel, mint az exakt tudományokéi. A modern ismeretelmélet az okozatiságot így fogalmazza meg: tapasztalásunk szerint valamely „a” eseményre „b” esemény szokott következni. Ha elegendő „a” eseményt ismerünk, akkor az „a” legközelebbi bekövetkezésénél *jósol* s azt mondja: most „b” esemény következik. (A „jóslás” egyébként igen pongyola és kuruzslás-mellékizű félreértésekre alkalmat adó fordítása a német „voraussagen”-nak: előre megmondani, jelen tényekből jövő eseményekre következtetni.) A marxi társadalomelmélet is erre törekszik. A „céltudatosság” tehát csupán annyit jelent számára, hogy a valóság mozgástörvényeinek ismeretében igen nagy valószínűséggel megmondja a bizonyos események — társadalmi, osztálycselekedetek — „a”-jára következő „b”-t.

2.

Ezek után nyilvánvaló, hogy minden emberi cselekvésnek, gyakorlatnak elméleti tartalma is van. Ha kinyitom a vízcsapot, azért teszem, mert nagyszámú tapasztalatom van arra, hogy a csap megfordítására a vízszög megindulása fog következni. Elmélet nélküli gyakorlatot ilyenformán, ha a fogalmakat mélyebben vizsgáljuk, nem képzelhetünk el. (Ha valamely emberi cselekvésben nem látunk elméleti tartalmat, ez csupán az elmélet primitív, kezdetleges voltát mutatja, s legmindennapibb tapasztalásunk szerint az ilyen elmélettel összefüggő gyakorlat is kezdetleges.) De gyakorlat nélküli elméletről sem lehet beszélni. Ez egészen nyilvánvaló, ha elmélet alatt társadalmi jelenséget értünk, tehát nem egyedülálló gondolkozók agyvelejében jelentkező gondolatokat. Eltekintve attól, hogy az:egyedülálló gondolkozó: absztrakció, e gondolatok szóban vagy írásban történő *közlés* nélkül örökre ismeretlenek maradnának, tehát társadalmilag nem is léteznének. Közlésük pedig már emberi gyakorlatot feltételez. Minél ismertebbé válnak az ilyen gondolatok, vagyis minél nagyobb társadalmi jelentőségre és hatékonyságra tesznek szert, annál nagyobb s bonyolultabb lesz az elmélet elterjesztésével kapcsolatos gyakorlat (agitáció, propaganda stb.). De tovább menve: a pusztán gondolkodás maga is munkafolyamat, része az emberi gyakorlatnak, praxisnak, abból ki néni szakítható. A kifejezés, a közlés, a forma stb. problémái épúgy elméleti, mint gyakorlati problémák. Megállapíthatjuk tehát, hogy nincs elmélet gyakorlat nélkül, sem gyakorlat elmélet nélkül: mindkettő értelmetlen absztrakció csupán, mert elmélet és gyakorlat egyetlen elválaszthatatlan egészet alkot.

Bizonyos, hogy a marxizmus az elmélet és gyakorlat megbonthatatlan egységén épül fel, s hogy Marx és igazi utódai ezt a tényt mindenkor mint a tudományos szocializmus egyik legjellemzőbb sajátosságát hangsúlyozták ki. Igaz: a szocializmus meg-

állapítja azokat a minden emberi akaratnál erősebb vastörvény-szerűségeket, melyek között az emberiség élete és története zajlik, *de e törvényszerűségek maguk is jelen vagy múlt emberi cselekedetből és viszonylatokból épülnek fel.* A marxi elmélet központi gondolata az osztályharc, a szervezett emberi cselekvés. Másfelől kétségtelen, hogy Marx megteremtette a tudományos alapot a munkásosztály szabadságharcához, amikor leleplezte a kapitalista társadalom legfontosabb mozgástörvényeit, tehát aiz emberi cselekvés irányát, lehetőségeit, határait állapította meg egy adott történelmi korszakban. Ebben az értelemben valóban az elmélet és gyakorlat egységsítésére törekedett.

3.

Az elmélet és gyakorlat egyesítésének problémája csak a kapitalizmuskorabeli filozófusoknál és gondolkodóknál merül fel. A kapitalizmus előtti korok filozófusai a kérdést nem ismerik, legalább is abban az éles formában nem, amely ellentétként állítja be őket. Ebből a tényből két rendkívül fontos következtetés adódik. Az első: az elmélet és gyakorlat szakadása és egymással szembeállítás a kapitalista társadalmi rend műve. A második: az a puszta tény, hogy az elmélet és gyakorlat problémája a kapitalista társadalomban fölmerült, bizonyítja, hogy megoldásának lehetőségeit is létrehozta ez a társadalom.

Az elmélet és gyakorlat egysége csak egyik megnyilvánulása a társadalmi ember egységes életfolyamatának. Ennek az egységnek szétszakadása nem csupán párhuzamos, hanem mélyen össze is függő azclkkal a többi nagy szakadásokkal, amelyeket a kapitalizmus hozott létre, s amelyek embertelenné teszik az emberiséget s a holt dolgok uralmát valóstítják meg az eleven ember felett. A termelő elválasztása a termelőeszközöktől, a termelőt a fogyasztótól, a fizikai munkáit a szellemi munkától, a tudatos munkafolyamatnak autematikus, gépies mozdulatokra szakítása s a megismerés egységes folyamatának egymást kizáró, egymásnak ellentmondó résztudományokra bontása egyazon alapvető társadalmi ellentmondásnak különböző megnyilvánulásai.

A munkásosztály szabadságharca mindezen szakadások *megszüntetésére*, az emberi életfolyamat egységének újratereztésére törekszik. Ebben az értelemben tehát a kapitalista társadalom által szétszakított, egymással szembeállított elmélet és gyakorlat egységének újratereztése *a szocializmus egyik célja*. Persze ezt az egységet nem lehet olyan egyszerűen:kimondani:, máról holnapra megvalósítani, mint mondjuk két egyesület összeolvadását; része az a társadalomátalakítás hatalmas folyamatának, előfeltétele, eszköze, célja és egyben eredménye is.

A marxizmus a társadalomátalakulásnak és a társadalomátalakításnak elmélete. Mint tudomány, a társadalom egészének tudománya, tehát nem különböző résztudományok összessége. A marxizmus a közgazdaságtan, szociológia, történelemszemlélet, világnézet, erkölcs, politika s még sok egyéb egyszerre, de nem skatulyázható be ezek egyikébe sem. A munkásosztály szabadságharcának elmélete, aiz a szabadságharcé, amely meg fogja teremteni az elmélet és gyakorlat egységét, a ma részekre szakított emberi élet egységét, eltüntetvén az alapvető szakadást: az osz-

tálykülönbségeket. Marx tudományos szocializmusa óriási jelentőségű e harc történetében, ezért, de csak ezért s csak ennyiben mondhatjuk tehát, hogy *a marxizmus megvalósítja az elmélet és gyakorlat egységét*. És mert a marxizmus elválaszthatatlanul ahhoz az osztályhoz tartozik, amely a társadalom részekre szakítottóságát megszüntetni hivatott, ezért képes arra, hogy a maga területén az elmélet és gyakorlat egységét követelhesse és a társadalom átalakításával párhuzamosan meg is valósíthassa, míg a polgári tudományok egyike sem tud az elmélet és gyakorlat ellentmondásaitól szabadulni, olyannyira, hogy a kettő közötti ellentét állandó és elválaszthatatlan kísérőjük.

4.

De — ismételjük — az elmélet és gyakorlat egysége a szocializmus számára sem megvalósított eredmény, hanem *megvalósítandó* követelmény csupán. S ha e feladatot teljesíteni akarja, be kell bizonyítania, hogy elmélete — a marxizmus — ma is eleven, aktuális, érvényes a munkásosztály gyakorlata számára. Ha a marxizmus ma is olyan eleven, mint volt keletkezésének korában, ha ezt a fegyvert nem csupán alkalmazhatjuk, de valóban alkalmazzuk is az oly sokban változott körülményeik között, alkíkor, s csakis akkor tarthatjuk fenn igényünket az elmélet és gyakorlat egységére.

Három, egymással szorosan összefüggő kérdés merül itt fel. Az első és legkevésbé jelentős: ellenfeleink harsány kórusa, melylyel a marxizmust naponta újra holtnak nyilvánítják s eltemetik. De, úgylátszik, a halott maikacs: újból és újból feltámad és kísértete ma is bejárja Európát. S a kísértet elevenségére nem is az a legjobb bizonyíték, hogy a marxizmus fontos megállapításai szemünik láttára igtazolódnak egymásután: fontosabb ennél az, hogy a munkásosztály minden félig öntudatlan megmozdulását is :marxizmusnak: bélyegzik a túlsó oldalon, elismerve ezzel a marxizmus és munkásmozgalom, az elmélet és gyakorlat megbonthatatlan egységét.

A másik probléma: a marxizmus történelmi átalakulásának kérdése. Éppen mert tudomány, mert kritikus, mert harcos, a marxizmus soha nem volt és soha nem lehet dogma s minden tételes tanszerűség, örökérvényűség távol áll tőle. A marxizmus maga is történelmi kategória, amely a változó történelmi viszonyokkal együtt alakul. „Ortodox marxizmust” követelni tehát értelmetlenség, mert ortodoxia és marxizmus egymást kizáró ellentétek. A marxisták nem kinyilatkoztatásszerű tételekhez ragaszkodnak, még csak nem is egy örökké változatlan, minden időkre egyaránt érvényes módszerhez (hiszen a módszer, a szellemi munka e szerszáma, technikája, maga is történelmileg változó, alakuló valami), sőt kötelességüknek tartják a történelmi materializmust magára a marxizmusra is alkalmazni.

S ezzel eljutottunk a harmadik, tudományos szempontból legfonlosabb kérdéshez, a marxizmus önmagára való alkalmazásához. A legtöbb polgári elmélet és tudományos irányzat óvakodik attól, hogy önmagára alkalmazza önnön módszereit és eredményeit, s ha mégis megteszi, belebukik. A marxizmus vajjon el-

bírja-e ezt a maró, minden hamis elméletet könyörtelenül feloldó választóvizet t

A kérdésre nem könnyű válaszolni. A tudományos szocializmus a múlt század közepe táján lezajlott nagy polgári forradalmak korában született, korának — noha nem passzív, de jellegzetes — terméke. Mint a szellemi felülépítmény: része, elválaszthatatlan kapcsolatok fűzik kora gazdasági, társadalmi szerkezetéhez. De az „alap” azóta hatalmas mértékben átalakult. Vele alakult-e a marxizmus elmélete? Érvényes-e még annyira megváltozott és folyton változó korunkra? Nos, a kapitalizmus legmélyebb és legviharosabb átalakulásai egy változatlan célzatoságot mutatnak: a haszon megőrzését és lehető növelését. A kapitalista társadalom ez állandó alaptendenciája csak folyton változó formákban érvényesülhet. Minden változás, legyen az felületi vagy szerkezeti, ezért történik. S ha jogunkban áll az állandóan változó és ép e változásaiban állandó kapitalista társadalmat ma ép úgy, mint száz évvel ezelőtt kapitalistának nevezni s mint ilyet vizsgálni, hia e vizsgálat éppoly eredményes és termékeny, mint volt Marx idejében, akkor az állandóan alakuló, de alakulásában ugyancsak állandó marxizmus történelmi fejlődésének kérdését elvileg eldöntöttük.

Persze a marxizmus önmagára alkalmazása nagy és rendkívül jelentős munka, amelynek csak egyes részleteit végezték el kiváló marxisták, így legszebben talán Arthur Rosenberg. A munka jó része még előttünk áll, a ma szocialista teoretikusai előtt s e generáció munkáján múlik, hogy a marxizmus éppoly eleven és termékeny elméletként kerül-e az utánuk következők kezébe, mint ahogyan mi kaptuk örökül. Ez azonban mit sem változtat azon a kötelességünkön, hogy a marxizmus meghamisításai és félremagyarázásai ellen a harcot állandóan fölvegyük. Korunk marxistáinak, ha nem csak névben, de szellemben is azok akarnak lenni, éppoly könyörtelenül kell küzdeniök a hasonló nevű, de ellentétes tendenciájú ellenfelekkel szemben, mint Marx tette azt a „Kiáltvány”-ban.